

עומקא דפרשה

- אמירת עננו
- חינוך קטן בתענית
- במ"צ ב' אב

- ת"ב ביום א'
- גדר התענית
- שכה וברך על מאכל

שבת חזון - בענייני תענית

בס"ד ערב ש"ק פר' דברים ח' מנחם-אב תשע"ח

דיני תענית ת"ב שחל ביום א'

הגאון רבי שריה דבליצקי זצוק"ל

סעודה המפסקת

א. לפנות ערב אוכלים סעודה שלישית על יד השלחן כרגיל והיא סעודה המפסקת. ופשוט, דאין אוכלים ביצה קשה עבור סעודה המפסקת, אך מותר לאכול ביצים קשות בסתם. ואין למעט בסעודה זאת בשום דבר ממה שרגיל תמיד בסעודה שלישית ומותר לאכול בשר ולשתות יין כרצונו ומותר לומר כל סדר הזמירות כפי שרגיל, אך נראה שלא ישיר אלא יאמר דרך אמירה. ולענין פרקי משניות שבת עיין לעיל סעיף י"ג וי"ד. וראוי להחמיר בפרקי משניות שבת דלא עדיפי מפרקי אבות שאין אומרים מחמת המנהג שלא ללמוד מחצות היום. והאוכלים סעודה זאת ביחד עם חבירים כנהוג יכולים גם כעת לנהוג כן ומברכים במזמון כרגיל. [כה].

ב. אם גמר סעודתו מבעוד יום ורוצה אחר כך עוד לאכול ולשתות עד השקיעה - מותר לו, ואף שבחול לכתחילה צריך להתנות, בשבת לא צריך. [כו].

ג. צריך להזהר להפסיק לאכול ולשתות בשקיעת החמה כי אחר השקיעה אסור לאכול ולשתות גם בשבת, ויש להזהר לברך גם ברכת המזון לפני שקיעת החמה דאחר השקיעה יכנס בשאלה על נטילת מים אחרונים. ועל כל פנים יטול ידיו למים אחרונים לפני השקיעה, ואם איחר, יכול ליטול גם אחר השקיעה. [כז].

בין השמשות וצאת הכוכבים

ד. מיד אחר השקיעה נאסר בכל העיניים, חוץ מנעילת הסנדל שמותר עד הלילה כשחל ט"ב במוצאי שבת, בין נדחה ובין לא נדחה, גם תלמוד תורה בדברים האסורים בתשעה באב אסור מיד מעיקר הדין אחר השקיעה. [כח].

ה. אסור לעשות בבית הכנסת שום הכנות לתשעה באב, כהפיכת ספסלים, הורדת מפות והפרוכת וכו' מבעוד יום, גם לא בבין השמשות. [ל].

ו. בתי כנסת שמתפללים ערבית ולאחר ערבית הולך הקהל הביתה ומחליף את הבגדים והנעליים וחוזר לאיכה וקניות, אין זה כדון כי אסור ללכת עם נעלי עור לאחר ערבית לבתיהם, היות וזה כבר לילה גמור. [לו].

ז. מותר לנעול נעליים, כאמור לעיל, עד זמן יציאת השבת, ואז אומר הש"ץ ברוך המבדיל בלא שם ומלכות וחולץ מנעליו והציבור חולצים אחר עניית ברכו, ויש להזהר לא לנגוע בידים בנעליים ואם נגעו יש ליטול את הידיים עד קשרי האצבעות לא לפחות לנגבם במידי דמקו. גם הנהוגים לחלוץ לליל יוה"כ ולנשיאת כפיים של ימין תחילה, לת"ב חולצים של שמאל תחילה כרגיל. אחר עניית ברכו אין לשבת יותר על כסא או ספסל. [לז].

ח. במקום שמאחרים להתפלל ערבית אין היתר להישאר עם נעלי העור עד אחר עניית ברכו ושם צריכים ברגע יציאת השבת לומר ברוך המבדיל ולחלוץ את הנעליים, אך לענין ישיבה על הכסא יש להקל בזה עד אחר ברכו במקום שמאחרים להתפלל. וכמו כן במקום שמקדימים להתפלל ערבית אף במוצאי שבת אין לחלוץ נעליים ולא לשבת לארץ גם אחר עניית ברכו עד צאת השבת. צאת השבת לענין זה בארץ ישראל הוא כפי הלווחות בכל עיר ועיר. ועיין לקמן סעיף מ'. [לח].

תפילת מעריב וברכת הנר

ט. הגם שבכל ליל מוצאי שבת המנהג הנכון לומר והוא רחום ובפרט ברכו וכו' בנועם ובאריכות ובהמשכת התיבות וכן להאריך בעניית ברוך ה' המבורך וכו', אין להאריך היום אלא החזן מתחיל והוא רחום בקול נמוך ועצוב ואומר ברכו כמו ביום חול רגיל. ומתפללים כל התפילה בקול נמוך ועצוב. [מא].

י. בתפילת שמונה עשרה אומרים אתה חוננתנו. [מב]. שכח ולא אמר אתה חוננתנו יאמר מיד אחר סיום תפילתו ברוך המבדיל בין קודש לחול בלי שם ומלכות להתירו

במלאכה היות ואין עושים הלילה הבדלה. ועל כל פנים אינו חוזר ומתפלל גם אם לא אמר אחר כך ברוך המבדיל ועשה מלאכה אחר כך (או למחרת) או אכל במוצאי תשעה באב לפני שהבדיל על הכוס במוצאי תשעה באב. וכן חולה שאינו מתענה ומבדיל במוצאי שבת מיד ושכח אתה חוננתנו וגם אכל או עשה מלאכה לפני הבדלה אינו חוזר ומתפלל. [מג].

יא. הספרדים והתימנים אומרים בערבית נחם ועננו, ומי מהם שיהיה מחר בעל ברית ולא ישרים תעניתו לא יאמר עננו. [מד].

יב. אחר השמונה עשרה אומר ש"ץ מיד קדיש, ושלושה מנהגים בקדיש זה, יש שאין אומרים אלא חצי קדיש, יש שאומרים קדיש שלם בלי תתקבל זהו מנהג אשכנז המערבי, ומנהגו מנהג אשכנזי המזרחי לומר קדיש עם תתקבל. [מה].

יג. אחר הקדיש לפני קריאת איכה מברכים בורא מאורי האש על הנר. אם יש שם נר שהדליקו להאיר מברכים על נר זה דהיינו שמתכלים על הצפרניים לאורו ואם אין שם נר מדליקין נר, ועל כן במקום שאין מדליקין בליל תשעה באב נרות אלא משתמשים במנוהר קטנה של חשמל, צריכים להכין מערב שבת בבית הכנסת נר עם גפרורים בכדי לברך עליו בליל תשעה באב. ומשמע מסתימת הפוסקים דאין מהדרין כהיום לברך על נר אבוקה אלא על נר יחידי. [מו].

יד. כמו כן משמע מדבריהם דאין לנהוג היום שהש"ץ יוציא בברכתו את כל הקהל אלא כל אחד מברך לעצמו. [מז].

טו. אם שכח לברך לפני קריאת איכה יברך אחר כך בביה"כ או בבואו לביתו וזמנו כל הלילה עד עמוד השחר. [מח].

טז. בנוסחאות קינות אשכנז מוסיפים קינה מיוחדת בלילה כשחל במוצאי שבת. [מט].

יז. בגמר הקינות אין אומרים ויהי נועם וכו' אלא מתחילים ואתה קדוש וכו'. ומנהג ארצות המערב להתחיל ובא לציון כסברת רב עמרם גאון בטור סימן תרצ"ג לגבי פורים, ותניא רבתי בסימן נ"ט לגבי תשעה באב (ובודאי מדלגין פסוק ואני זאת בריתי וכו') וכמו כן מנהג בני צימן מתפללי סידור עץ חיים לומר ויהי נועם ואתה קדוש כרגיל. אך מנהג רוב ישראל הוא כנ"ל. ואומר ש"ץ קדיש שלם בלי תתקבל ומסיימים בעלינו וכו' ונפטרינן לבתיהם ללא אמירת שבוע טוב וללא שום ברכה איש לרעהו, ואין אומרים ויתן לך וכו' ושום זמירות למוצ"ש ולא זכרון אליהו וכמו כן הנהגים לברך את הבנים במוצאי שבת אין מברכים את הבנים היום. [נ].

הבדלה

יח. אין עושים הבדלה במוצאי שבת זה. והנשים שלא מתפללות צריכות לומר ברוך המבדיל וכו' לפני שעושות מלאכה. ולא נהגו הנשים לברך לעצמן בורא מאורי האש. [נא].

יט. חולה או יולדת שלא צמים צריכים להבדיל לפני שאוכלים אך אין להם להבדיל מיד במוצאי שבת אם לא צריכים לאכול אז אלא מבדילים דוקא לפני שהם אוכלים ושותים, ויכולים אז להוציא ידי חובת הבדלה את בני ביתם או שאר אדם המתענה. קטן האוכל בתשעה באב פטור מהבדלה. ואשה שצריכה לאכול ואינה יכולה להבדיל עיין מקורות והערות קמ"ה, ולקמן סעיף ע'. [נב]. וכשעושים הבדלה בליל תשעה באב אין מתחילים הנה אל וכו' אלא מהברכה. ומבדילים על כוס יין ונותנים לשתות לקטן שאינו מתענה, ואם אין קטן שותים בעצמם כמלא לוגמיו. ואין מברכים על הבשמים ועל הנר, אלא שאם לא בירכו מקודם על הנר מברכים כעת. ואם עושים את הבדלה ביום תשעה באב, ג"כ אין אומרים הנה אל וכו'. ואין מברכים על הנר גם אם לא בירכו בליל תשעה באב כיון שכבר עבר זמן ברכת הנר שרגא בטיהרא לא מהני. [נג].

כ. חולה הצריך לאכול בליל תשעה באב יש להסתפק אם חייב בסעודת מלוה מלכה. [נד].

1 ליקוט מקונטרסו "דיני תשעה באב שחל ביום א' ודיני שבת שלפניו" [בסוף כל סעיף צויין בסוגריים המקור בקונטרס המקורי שבו מספור הסעיפים שונה. לתועלת המעיינים כדי למצוא בנקל את ההלכה ומקורותיה].

הגליון מוקדש לעילוי נשמתו הטהורה של מו"ר הגאון בנגלה ובנסתר עמוד ההוראה והמסורה

רבי שריה ב"ר בצלאל יעקב דבליצקי זצוק"ל

שנסתלק ליישיבה של מעלה בליל שב"ב' מנחם-אב תשע"ח ת.נ.צ.ב.ה.

תרם ע"י תלמידו למען יהא למליץ יושר בעדו להצלחה ברו"ג ללמוד וללמד מתוך נחת והרווחה ובריות גופא

גדר תענית תשובה או אבלות

הרב מאיר רוזן

כתב הרמב"ם פ"ה ה"א מתענית, יש ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהם כדי לעורר הלבבות לפתוח דרכי התשובה ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים וכו', ובזכרון דברים אלו נשוב להיטיב שנא' והתודו וכו' עכ"ל. ומבואר מדבריו דעיקר הצום הוא לעורר לתשובה, וכו' במאירי ברכות ו' ב' כבר ידעת שהתעניות כולם נתקנו מפני התשובה ושיתעורר האדם בסיבתם לתשובה וכו' ע"כ.

אמנם הר"ן תענית ט' א' מדפה"ה, כתב דהטעם שלא תקנו נעילה אלא בתעניות שהוקבעו לתפילה אבל ארבעה צומות לא הוקבעו אלא לאבל, וכו"ל המאירי תענית ריש פ"ד. וז"ל אבל ארבעה צומות הואיל ואינם אלא לזכר אבילות ולא לצורך שנה אין שם נעילה.

ועיין עוד לשון הריטב"א תענית י' א' דברי הצומות וזעקתם שאין פירוש דברי הצומות מפני ד' הצומות שתקנו חז"ל על החורבן וכו', ועוד מה ענין זעקתם של ד' הצומות שהם משום אבילותם ולא היו לזעקה עכ"ל.

והנה צ"ב משי"כ הראשונים דהצומות הם לאבל, והרי לא מצינו חובת צום באבל על המת, ובאמת לשון המאירי הוא זכר לאבילות, וזה א"ש דהכוונה שהצום הוא לצער להזכיר ולבטא מרירות וצער על המאורעות, אך לשון הר"ן והריטב"א הוא דהוקבעו לאבל, וצ"ב היכן מצינו צום באבל.

וע"ע בחת"ס שו"ת או"ח סי' ר"ח דתמה על ש"י הרמב"ם דהוא גילה לנו מה שלא היינו מעלים על דעתנו שהיינו חושבים שהתעניות הללו אינם על דרך התשובה אלא על דרך האבל והצער ביום שאירע רע כמו השמחה ביום שאירע טובה וכו' עכ"ל.

ומבואר בזה דחלוק אבלות על העבר מאבילות על העתיד, דאבילות על המת דהוי אבלות על העבר בזה לא תיקנו צומות, אך בצומות הוי אבלות על העתיד דמצפה לישועה קרובה, בזה הביטוי הוא בצום ותענית.

והנה באמת צ"ב טובא ש"י הראשונים דהא בתעניות נקבע בהלכה ומנהג להוסיף סליחות ובקשות ותחנונים ואמירת ענינו ובקשת אבינו מלכנו והיאך שייך לומר דתעניות אלו הוקבעו לאבלות הא חזינן דיש בתענית זעקה ותפילה ותשובה שהרי תקנו בהם סליחות ואבינו מלכנו.

והמתבאר בזה דאיכא ב' דינים, דחובת היום הוא צום וצער ואבילות, אך חובת הגברא ביום זה הוא לצעוק אל ה' בעת צרה.

והנה בגמ' מגילה ל"א איתא דבתענית קורים ברכות וקללות והיינו פרשת התוכחה שבבחוקותי, אך להלכה נקטינן לקרוא בתענית ויחל משה, ומקורו במס' סופרים, לקרות ויחל. והנה היה נ"ל דפליגי בזה, דאם עיקר התענית הוא אבלות, א"כ קורים תוכחה ברכה וקללה, אך אם עיקר התענית לתשובה א"כ קורים ויחל, שהקב"ל סולח לישראל, ולפי"ז צריך ביאור לדעת הראשונים הנ"ל דעיקר הצומות זכר לאבילות א"כ מה שייך לקרוא בזה ויחל שענינו תשובה

והמתבאר בזה דמלבד חובת אבלות שהוא חובת היום, איכא חובת גברא לצעוק אל ה' בעת צרה ולכן קורין בו ויחל דזהו קיום חובת הגברא. לעיל

והנה הרמב"ם שם פ"ה מתענית ה"א כתב יש ימים שכל ישראל מתענין בהם מפני הצרות שאירעו בהם כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ולמעשה אבותינו שהיה כמעשינו עכ"ל. וצ"ב דהא נקט דעיקר הצומות לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה, וכאן כתב דהטעם הוא מפני הצרות ולזכור מעשה אבותינו. ומבואר מדבריו דאיכא ב' דינים, איכא דין חובת היום שהוא צום, וחובת גברא שהוא תשובה. כלומר דמלבד הדין תשובה איכא דין תחנונים וסליחה.

ונמצא לפי"ז דלשיטת הרמב"ם עצם הצום הוא אבל וצער לעורר לתשובה, ונוסף עליו חובת גברא של זעקה ותחנונים, אך לר"ן וריטב"א מטרת הצום הוא לאבל וצער, ונוסף עליו חובת גברא של תשובה. והיינו דיש מטרת הצום ויש חובת הגברא, ולהרמב"ם מטרת הצום הוא לתשובה וחובת הגברא הוא סליחה, אך להר"ן מטרת הצום הוא אבל וחובת הגברא הוא תשובה.

שכה ובירך על מאכל בתענית

הרב סיני פרלמוטר

אדם שטעה ושכח שהיום תענית ובירך על מאכל או משקה, האם יאכל וישתה מעט כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה או יאמר בשכמל"ו ולא יאכל וישתה. ושאלה דומה קיימת בעוד אופנים וכדלהלן:

אופן א' בבירך על מאכל חלבי בתוך שש שעות מעת שאכל מאכל בשר. אופן ב' בבירך על קטניות בפסח, כשנוהג שלא לאוכלם. אופן ג' בבירך על מצה שרויה בפסח ונוהג שלא לאכול שרויה בפסח. אופן ד' בבירך על אכילת בשר או שתית יין בסעודת המפסקת כשחל ערב ת"ב בחול. אופן ה' בבירך על בשר או יין בתשעת הימים. אופן ו' בבירך על מאכל או משקה קודם קידוש או הבדלה או על מאכל מוקצה בשבת ויו"ט.

אופן ז' בבירך על הדלקת נר חנוכה במוצאי שבת חנוכה קודם שהבדיל. וידידי רבי יוסף שוב שליט"א מדמה מילתא למילתא שה"ה בברכה על הדלקת נר של יו"ט קודם שהבדיל בליל יו"ט שחל במוצ"ש.

והנה בשערי תשובה סימן תקס"ח סק"א הביא את הברכי יוסף בשם הנחפה בכסף דמי שהיה שרוי בתענית ושכח ולקח איזה מאכל ובירך עליו וזכר מהתענית יאכל פחות מכזית מפני הברכה והתענית עולה לו ובאדמת קודש גמגם בזה והכא מיירי בתענית יחיד ובנוגע לד' צומות כותב השע"ת וצריך עיון בד' צומות שנראה דאוסרים יש לו לומר מיד שנזכר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ובאמת נידון זה באופנים הנ"ל והדומה להם תלוי במחלוקת ראשונים אם המברך ברכה שאינה צריכה עובר איסור מהתורה או מדרבנן דדעת הרמב"ם בהלכות ברכות (פרק א' הט"ו) שכל המברך ברכה שאינה צריכה הרי"ז נושא שם לשוא והרי הוא כנשבע לשוא ואסור לענות אמן אחריו ומקורו בגמ' מס' ברכות (דף ל"ג ע"א) שכל המברך ברכה שאינה צריכה עובר משום לא תשא (שמות כ') וכן פסק השו"ע בסיומן רט"ו סעיף ד' מאידך דעת התוס' (ר"ה ל"ג ע"א ד"ה הא) שמברך ברכה שאינה צריכה עובר איסור מדרבנן ודוקא המוציא שם שמים לבטלה בלא ברכה עובר איסור מהתורה עיי"ש והובאו הדברים במ"ב (סימן רט"ו סק"ב).

עפ"י האמור נראה שיש לפינוי ג' חלוקות: הא' באפן שבירך על מאכלים שאסורים באכילה מהתורה ברור שלא יטעם מהם ויאמר בשכמל"ו

הב' באופן שבירך על מאכלים האסורים באכילה מדרבנן תלוי במחלוקת הרמב"ם ותוס' הנ"ל דלרמב"ם והשו"ע הנ"ל יטעם מעט בכדי שלא יעבור איסור מהתורה אך לתוס' הנ"ל לא יטעם אלא יאמר בשכמל"ו כיוון שאין כאן איסור מהתורה וכן נראה דעת המ"ב (סימן תקט"ו סק"ה) שהמברך על מאכל מוקצה ביו"ט כגון שאינו יהודי הביא לו מאכל מהמחומר או דבר שניצור ומחוץ לתחום וכדו' באופן שאסור באכילה מדרבנן שאסור לו לבלוע המאכל כשאר כשאר אכילת איסור אפי' אם בירך ע"ז.

הג' באופן שהמאכל אסור ממנהגא' לכו"ע המברך יכול לאכול כדי לא לעבור איסור בברכה שאינה צריכה ולכן בכל הנידונים הנ"ל ינהג עפ"י האמור בחלוקות הנ"ל עוד זאת אדבר בנוגע לילודת מעוברות וכו' האוכלים בת"ב שנדחה כשיש מיחוש קצת (עיי' בה"ל סימן תקנ"ט ד"ה ואינו עיי"ש) עליהם להבדיל קודם שאוכלים כמבואר בשע"ת סימן תקנ"ו סק"א והנה יש שרצו לחדש שיבדילו מבעו"ל אחר פלג המנחה וכך יוכלו לשתות יין וצריך לעורר שאין הדבר נכון כמבואר בשער הציון סימן רצ"ט סק"ג שכאשר חל ת"ב ביום א' אין יכול להבדיל מבעו"ל דאם יבדיל יהיה אסור לו לשתות עיי"ש וכל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה.

« המשך מעמ' 1 »

מוצאי תשעה באב

כא. במוצאי תשעה באב מתפללים ערבית כרגיל, וגם מי שלא אמר אתה חוננתנו אינו אומר כעת, ואחר ערבית עושים הבדלה על כוס יין, מתחילים מהברכה ואין מברכים על הבשמים והנר, את הכוס יש להטעים לקטן ואם אין קטן שותים בעצמם. גם מי שלא בירך על הנר אמש אינו מברך כעת, ואסור לאכול ולשתות חוץ ממים לאחר חשיכה לפני שעשה הבדלה, ומותר לעשות הבדלה כשהגיע הזמן גם לפני מעריב בכדי שבני ביתו לא יצטרכו להמתין עד בואו מתפילת ערבית. [סו]

כב. הנוהגים להבדיל תמיד בבית הכנסת בכל מוצאי שבת ויום טוב, מבדילים גם במוצאי תשעה באב, ובמקום שאין מבדילים, יש להזכיר לציבור שלא ישכחו מלהבדיל. [סז]

כג. לאחר תפילת ערבית מברכים איש את רעהו בשבוע טוב. [סח]

כד. כיון שתשעה באב הוא דרבנן אין צריך בארץ ישראל להתמיר לעצמו במוצאי כשיעור רבינו תם, ודי בשיעור הגאונים של כחצי שעה אחר השקיעה, ואף המחמיר גם בתשעה באב מכל מקום בתשעה באב דחוי יכול להקל. [סט]

כה. גם הנשים חייבות בהבדלה במוצאי תשעה באב, וכרגיל. אשה שקשה

לה המתין עד בוא בעלה מבית הכנסת יכולה להבדיל לעצמה, ואם אינה יכולה להבדיל יכולה להקל ולשתות מים או קפה בלא חלב לפני שמיעת ההבדלה. ואם זה לא די לה יכולה להקל לאכול ולשתות כפי הצורך ולשמוע אחר כך הבדלה. [ע]

כו. אין שום ענין לאכול במוצאי תשעה באב לתשלום סעודת מלוה מלכה. [עא]

כז. המקדשים את הלבנה במוצאי תשעה באב צריכים להזהר מאד שלא לקדש אותה כשיש עוד מאור היום ואין זריחתה ניכרת על הארץ. ויש להסתפק, אם אי אפשר לטעום וללבוש נעליים לפני קידוש הלבנה בציבור, מה עדיף, האם ברוב עם או ענין הסעימה ולבישת הנעלים שמקורם בס' תכ"ו ס"ב שאין מברכים אלא כשהוא מבושם ובגדינו נאים. [עב]

כח. במוצאי תשעה באב נדחה מותרים כל הדברים הנהוגים מראש חדש אב, חוץ במשך ויין שאסור עד הבוקר אם לא בסעודת מצוה. וגם שהחיינו מותר לברך בלילה. (התעוררות תשובה ח"ג עמ' פ"ה). והנוהגים לעשות סעודת לפני הברית שיהיה למחרתו (ביום י"א) אסור להם בבשר ויין בסעודה הזאת. (זכר דוד בין המצרים עמוד שע"א). וסעודת ברית שהתקיים בט"ב, פשיטא דהוי סעודת מצוה ומותר להזמין אורחים ללא הגבלה ולאכל בשר ולשתות יין (מ"ב סי' תקנ"ח סק"ב). ואומרים בה בברכת המזון נוהג וכו' וכל הרחמנים של הברית. [עד]

תקנת אמירת עננו בתענית

הרב אהרן חיים הופנר

א. הנה בשבת (כ"ד). מבואר דמדינא דגמרא בין בתענית יחיד ובין בתענית ציבור (לרוב הראשונים) יש לומר עננו בשומע תפילה בערבית, בשחרית ובמנחה. והביא רש"י (שם) בשם תשובות הגאונים שכתבו: אבל אנו אין רגילין לומר ערבית ואפילו שחרית, שמא יארע לו אונס חולי או בולמוס ויטעום כלום, ונמצא שקרן בתפילתו.

והמרדכי (שם סי' ר"פ) הוסיף דאע"ג דבלאו הכי קיבל עליו מאתמול באלוקי נצור, מ"מ גנאי הוא יותר אם אומר עננו בתפילה ואח"כ יאכל. ובהגהות מרדכי (סי' תנ"ו) כתב, אע"ג דבלאו הכי קיבל עליו מאתמול בתפילה כדאמר אלוקי נצור, מ"מ גנאי הוא יותר אם אומר תפילה ארוכה כמו עננו ואח"כ יאכל.

ב. ויש להעיר בזה, דהנה לפום ריהטא נראה שקושיית המרדכי היא למה בתפילת עננו חששו הגאונים שמא ימצא שקרן בתפילתו, ואילו בקבלת התענית לא חששו לזה.

וקשה, דא"כ היה לו להקשות למה לא תיקנו לבטל גם את קבלת התענית מחשש זה דשמא יארע לו אונס ויאכל ונמצא שקרן בתפילתו, ומאי שנא מהא דביטלו את אמירת עננו בערבית ובשחרית.

ועוד קשה, דא"כ עיקר התירוץ חסר, דהמרדכי כתב שאם יאמר עננו ואח"כ יאכל גנאי הוא יותר, ומ"ש קבלת התענית מעננו. וגם בדברי הגהות מרדכי שכתב שעננו היא תפילה ארוכה, אינו מובן, דלכאורה היה להם להגאונים לחשוש גם לתפילה קצרה, ולמה לא ביטלו את קבלת התענית, וצ"ב.

ג. לכן נראה שזה לא הוקשה כלל להמרדכי, כיון די"ל בפשיטות דהואיל וקיי"ל (תענית י"ב), שכל תענית שלא קיבל עליו מבעוד יום לאו שמה תענית, לא רצו לבטל את קבלת התענית מחמת החשש שיימצא שקרן.

ומה שהוקשה להמרדכי הוא דהואיל ובלא"ה אם יאנס ויאכל נמצא שקרן בקבלת התענית, א"כ לא הועילו הגאונים בתקנתם, ולא היה להם לבטל את אמירת עננו בערבית ובשחרית. (וכן משמע מלשון המרדכי, דאע"ג דבלא"ה קיבל עליו מאתמול וכו').

אכן קושיא זו צ"ב, דאטו מפני שנמצא שקרן פעם אחת אין לנו לחוש שיימצא שקרן פעם אחרת. ולכאורה בפשיטות י"ל דתיקנו את מה שהיה בכוחם לתקן, וביטלו עכ"פ את אמירת עננו, וצ"ב.

ד. והנראה לבאר בזה, דהנה יש לחקור ביסוד הגנאי שחששו לו הגאונים שמא יארע לו אונס ונמצא שקרן בתפילתו, מהו המעשה המגונה. דיש לפרש דאם יאכל יוברר שמה שהתפלל עננו ביום צום תעניתנו הוא שקר, דאינו יום צום, והגנאי הוא בתפילה, דנמצא שקרן בתפילתו.

אמנם י"ל באופן אחר, והוא דעיקר הגנאי הוא עצם האכילה, דהועיל ואמר בתפילתו עננו ביום צום תעניתנו הרי אמר שהוא יום צום, ועתה כאשר אוכל הרי הוא כשקרן דמבטל את מה שאמר שהוא ביום צום, והוי כמי שאינו עומד בדיבורו. ולפי זה הגנאי הוא בשעה שאוכל, ובעצם האכילה הוא שקרן.

ועל פי חקירה זו נראה לבאר את דברי המרדכי, די"ל דבקושייתו סבר המרדכי שעיקר חשש הגאונים שמא יארע לו אונס ויאכל, הוא על מעשה האכילה, שבאכילה הוא שקרן שאינו נוהג כמו שאמר בתפילתו עננו ביום צום תעניתנו. ולכן הוקשה לו מה הרויחו הגאונים בתקנתם, דהואיל והאכילה היא המעשה המגונה שהוא כשקרן, א"כ אפילו אם לא התפלל עננו יש באכילתו משום שקר, שהרי קיבל על עצמו תענית ואינו צם. ולא שייך לומר שתיקנו מה שהוי יכולים לתקן שעכ"פ לא יהיה שקרן שתי פעמים, שאין כאן שתי פעמים, שהרי האכילה היא מעשה השקר, וכיון שלא ביטלו את קבלת התענית, לא הועילו כלום במה שביטלו אמירת עננו בערבית ושחרית.

ה. ולפי זה ביאור כוונת המרדכי בתירוצו דמכל מקום גנאי הוא יותר אם אומר עננו בתפילה ואח"כ יאכל, שהחשש שנמצא שקרן הוא לא על מעשה האכילה כמו שהבין בקושייתו, אלא עיקר החשש הוא שאם יאכל יהיה גנאי שיוברר למפרע שנמצא שקרן בתפילתו, והיה שקרן כשאמר עננו ביום צום תעניתנו. לכן כתב המרדכי דגנאי הוא יותר אם יאמר עננו בתפילה ואח"כ יאכל, דשפיר הרויחו הגאונים בתקנתם, דאף שעדיין יש חשש שימצא שקרן בקבלת התענית, שהרי את קבלת התענית לא ביטלו כי אין תענית בלא קבלה, וכמש"ל, מ"מ הרויחו קצת בזה שביטלו את אמירת עננו, דגנאי הוא יותר אם ימצא שקרן ב' פעמים, מאשר יהיה שקרן בתפילה רק בקבלת התענית.

ואף בדברי הגהות מרדכי שכתב דמ"מ גנאי הוא יותר אם אומר תפילה ארוכה כמו עננו ואח"כ יאכל, נראה שנתכוון למה שנתבאר בס"ד, דאף שלא הרויחו הכל, מ"מ הרויחו שלא יהיה שקרן בתפילה ארוכה כתפילת עננו, דעיקר הגנות הוא דנמצא שקרן בעת תפילתו, וכמו שנתבאר.

קטנים בצומות שמדברי קבלה

הרב יעקב פישר

א. אם להרגיל קטנים הסמוכים לבר מצוה להתענות. בס"ל תק"נ במ"ב סק"ה: הקטנים שיש להם דעת להתאבל אין מחוייבים לחנכם אפי' בן י"ב שנה (בה"ל: פמ"ג בשם א"ר) ואפילו בתענית שעות (שעה"צ: ח"א. וכו' בה"ח סק"א). נ"ב. ודעת לנבון שאין להחמיר עליהם כלל במה שאינם מחוייבים כלל, ובפרט בזמננו שאפילו הגדולים הם חלושים כנגד הדורות שעברו (כמ"ש בדין מעוברות ומניקות בזה"ז). ולא כמי שיש שנהגו שיתענו בג' צומות הסמוכים לפני היותם בר מצוה.

ואף ילד שכבר נהג כן על דעת להמשיך בכל ג' הצומות, קרוב מאוד שא"צ התרת נדרים כלל [אע"פ שכן י"ב שנה נדריו נבדקין (מתני' בנדה מה: וש"ע יו"ד סי' רל"ג) וה"ה לנ"ד (עי' ש"ע יו"ד סי' רי"ד), מ"מ א"צ התרה כיון דלאו שפיר הוא המנהג הזה וה"ז כנהג בטעות (ע"ד מ"ש בשע"ת בסס"י תקנ"ח מהמחזב"ר בשם זר"א, ותש"ל שבמג"א ומ"ב בס"י תקנ"א ס"ד סקל"ו וע"ש)]. [במקו"ח להחוי"י (בס"י תרט"ז) דמקמי י"ב שלמות אפי' התענו פ"א לא אמרי' דמחייב' (וכדקי"ל שם בעו"ד סי' רל"ג) ודלא כמנהג בטעות].

ואף מי שנהגו כן בבית אבותיו לצום, לא יתענה (כי אין לזה תוקף של מנהג וכו' ובפרט בדבר שאין לו מקור כלל) [הגרש"א זצ"ל (הליכות שלמה תעניות פי"ג אר"ה 11)].

תענית שעות או לא במ"ב שם: הקטנים שיש להם דעת להתאבל אין מחוייבים לחנכם ואפילו בתענית שעות (שעה"צ: ח"א). נ"ב. וכ"מ מהא"ר ופמ"ג הנז"ל, וכ"כ בס' תוספת יוה"כ למהר"ח (ביומא פ"ב) [דע"ת סי' תקנ"ד ס"ו] וכ"ד הערך השלחן [כה"ח דלק]. וכ"א בשבלי הלקט (סי' רע"ג) דמסתברא דתינוקות אין מענין אותן (בת"ב) כביוה"כ ואפי' הגיעו לחינוך ויש להקל עליהן קצת מפני (שהיא) [שהן] בחזקת ימי הקיץ. (הו"ד בדע"ת כאן סס"א בשם ז"א). וזהו דלא כמ"ש הבית הלל (ביו"ד סי' רס"ה). שמצויין בא"ר בס"י תקנ"ד ס"ו. ועמש"כ לשם דצ"ע) והמט"י (בס"י תקנ"ד ס"א. שבכה"ח שם ס"ק כ"ג) והגור אריה בס"י זה (עי' בדע"ת שם) והרמ"ע בתש" (סי' ק"א) שכתב רק שאין משלימין כביוה"כ [דע"ת סי' תקנ"ד ס"ו].

ב. מאכל הקטנים בימי צום. במ"ב שם: הקטנים שיש להם דעת להתאבל אע"ג שאין מחוייבים לחנכם אפי' בן י"ב שנה ואפילו בתענית שעות מ"מ ראוי לחנכם שלא יאכלו רק כדי קיום הגוף לחם ומים או שאר מאכל פשוט לפי התינוק כדי שיתאבלו עם הצבור. (מג"א בשם הרמ"ע, וח"א ושא"ן). נ"ב. וי"א שלא נהגו כן [ברכ"י (סי' תקמ"ט. הו"ב בה"ח שם סק"ח, ודע"ת כאן בס"י תקנ"ד ד"ה אבל) וה"ב (כה"ח כאן סק"ט)]. ובזמננו יש מקום לצדד יותר להקל כך (ע"ד מ"ש בדין מעוברות ומניקות בזה"ז כנ"ל, אע"פ ד"ל). [ושור"ר שכ"כ בשם הגרש"א זצ"ל שבזמננו ל"נ כן (הליכות שלמה תעניות פי"ג אר"ה 10)]. [ובשם הגרישי"א זצ"ל כ' שיכולים לתת לקטן ביצה מבושלת שבזמננו ה"ז מאכל פשוט, אך לא לתת בשר או שאר תבשילים].

ג. מי שנהיה בר מצוה ביום שנדחה בו תענית צבור: נער ונערה שמתחילים להיות בני מצוות (בן י"ג ובת י"ב ויום א', דרק אז חייבים בתענית ולא קודם, כמ"ש בבה"ל רס"י תק"ג) ביום שנדחה בו התענית, חייבים לצום כשאר אדם גדול.

מקורות: פשוט בדכה"ג נקבע תענית צבור ביום א', ואין זה מענין תשלומין לתענית שעיקר חיובו היה בשבת ונדחה (ע"ד מ"ש בפ"ק דחגיגה ט. לריו"ח חגיגה ביום א' ונתפשט ביום ב' כיון דלא חזי בא' לא חזי בב' ופטור מעולת ראייה) דהכא גם מעיקרא ודאי דלא קבעו תענית בשבת (וע"ד צידד ה"ט"ז בס"י תקמ"ט וסיענו בבה"ל שם מדברי הריטב"א, ע"ש). (ושאני מאי מקילינן ביה קצת לגבי בעלי ברית [סי' תקנ"ט ס"ט] האיל ודחיינו מעיקר זמנו שבכל שנה ניכרת וכמ"ש ה"ט"ז שם, דדוקא התם ומטעם דחיייה מכח הו"ט שלו, משא"כ בשאר כל אדם אע"פ דאינו בעיקר זמנו מ"מ הת"צ נקבע לאותו יום הוא מעיקרא וכנ"ל).

[ואף אילו היה בגדר תשלומין לא ברירא לפטרו דשפיר י"ל דאע"פ דעיקר החיוב ליתיה מ"מ לא פטרינן ליה מכל וכל ובפרט בנ"ד דאותו חיוב נוהג אצל כל שהוא בני מצוות [וקרוב לזה יש לצדד ולחייב בספיה"ע למי שהגדיל באותם ימים, ואכ"מ] ושאני גבי קרבן דא"א להחמיר עליו משום דיהיו חולין בעזרה].

(וכ"ה מו"ר הגמ"ש"ק לחיובא, וכן שו"ר הובא בהלכות ומונהגי ביהמ"צ (פ"ח ס"ו) שכן צידד בדברי מלכיאל (ח"ה סי' ק"ל) ובהתעוררות תשובה (ח"א סי' קמ"ו) וביד סופר (סי' ו').) ושדעת האבנ"ז (סי' תכ"ו) ותש" מהרש"ם (ח"ג סי' שס"ג) איננה כן. (וכבר תמה שם על מ"ש מהאבנ"ז דיליף ע"פ מ"ש הרמ"א תקנ"ד סי"ט דנהיגי דברים שבצנעא בשבת זו). וכ"ד שבט הלוי (ח"ד סי' עב-ב) וח"ו סי' ע'. כ"ה בהוספות ששל בה"ל).

[ולאידך גיסא, יולדת שפטורה מלהתענות ל' יום (תקנ"ד), אם ילדה בט' בתמוז שחל בשבת ונדחה למחרתו, חייבת להתענות, כיון שיום הצום הוא אחר ל' יום. [וכ"כ באול"צ ח"ג פכ"ט ס"ד בבאו].

זכרון לקדושים אשר בארץ

הרב אברהם לוי - ר"ב עור יוסף חי'

ב"ה הכרתי מעל שלושים שנה את מו"ר עטר מענו"מ הגאון הגדול צי"ע איש האשכולות שר בית הזוהר רבינו הגדול ר' שריה דבליצקי זצוק"ל, שכל כולו היה חפצא של תורה ויראת שמים טהורה עם מידות טובות ונעלות **טוב לשמים וטוב לבריות** ותמיד שבאנו לברר הלכה, להתייעץ עמו או לקבל הסכמה לספרים בכל פעם היה למורנו ורבינו זצוק"ל המידה הנעלה והמעולה **"לברך בתורה תחילה"** בכל מהלך חייו. כשהיינו באים לבקרו, מיד היה חפץ לברר נושא בהלכה לאורכה ולרוחבה וממילא לא היה שייך לדבר שום דברי חולין וכדו' ובה' רואים אנו היום שהנהגה זאת היתה כמגן ויסוד שלא לגרר לשום דיבורי לשון הרע רכילות ודברי מחלוקת ח"ו. וזכורני במקום שהיה צריך להעיר לת"ח חשוב שכתב בחריפות ובזלזול קצת על אחד מצדיקי הדור בספרו, שהגיע אליו אותו ת"ח לקבל הסכמה על ספרו החדש, בקש ממנו מו"ר זצוק"ל התנצלות מלאה על גבי הכתב שכל מה שכתב בחריפות על אותו צדיק, אינו אלא **פליטת קולמוס** וכעת מתחרט ומבקש את סליחתו ומחילתו מאותו צדיק מצדיקי הדור ובכך גרם לעשיית שלום ולהרבות כבוד שמים בעולם. ובזכות זה הזכה להיות חביב על כל קהל עדות ישראל, וכל זה עדיין בבחינת כבוד ה' הסתר דבר, בלא שום פרסומת. כמו כן העידוד התמידי לחבר ספרי הלכה כפי המסורת שחידש מו"ר לכתוב פסקי הלכה אקטואליים עם מקורות והערות כדי לחבב את לימוד ההלכה על לומדיה ובה' בזכותו חיברנו בני החבורה הי"ו ואנכי בתוכם כמה וכמה ספרי הלכה עפ"י שיטתו זו.

וכמו כן מלבד לימוד התורה מתוך קדושה וטהרה, ועבודת ה' מתוך דיקדוק ההלכה מתפילת ותיקין ע"פ נץ הנראה עד אמירת תיקון חצות, עכ"ז לא הזניח מורנו את מידת החסד וההתבה, לעזור בצדקה לאלפי אברכים בחגים ובשאר ימות השנה והכל בעין טובה ורוח נדיבה ולא חס על זמנו היקר. לפני יותר מעשרים וחמש שנה נקלעתי בס"ד לסוף העולם למדינת אוסטרליה, ונפגשתי עם אחד הגבירים שם שהחזיק הרבה תורה, והיה מוכן לעזור למוסדותינו בתרומה נכבדה רק בתנאי שרב מסויים בבני ברק שהוא מקורב אליו מאוד ימליץ עבורי, וכיון שלא מצאתי מוצא החלטתי לפנות למו"ר ניות שידעתי שהיה לו קשר טוב ומיוחד עם אותו רב הי"ו, וכשניגשתי למו"ר, קיבל אותי בסבר פנים יפות, ומיד עזב את כל עיסוקיו בכדי לעזור לי מיד בלא להתמהמה כמו כל מצוה אחרת שקיימה מיד ללא שום דיחוי, מיד התקשר לאותו רב, שהיה ידידו רבות בשנים, ומיד תוך דקות ספורות נכנסתי לאותו רב, וכתב לי מכתב חם מאוד בזכות מו"ר, ובה' תוך זמן קצר שלח לי אותו הגביר סכום רב שהיה עבורנו רווח והצלחה לכמה שנים. וכן לפני שנתיים הכולל נקלע לקשיים גדולים, ובקשתי ממנו שיכתוב לי מכתב המלצה לגאון אחד שהיה מקושר למו"ר, ומיד ששמע הבקשה תוך זמן קצר התאמץ וכתב לי מכתב חם מאוד עם כל חולשתו ובריאותו הרעועה, וכ"ז בעין יפה וסבלנות וסבר פנים יפות. ולא חשש שמא יזיק לו או לאותו רב הי"ו, אלא תמיד ראה האמת כנגדו וממילא לא חס על כבודו, ובכך יכל לתמוך בעמלי תורה שהם בגדר הני ברכי רבנן דשליה לחזק ולעודד. וזכה דורנו גם שהוא היה בבחינת שר המסכים, לספרי הלכה רבים, וכ"ז בבחינת **לברך בתורה תחילה** שכל מעשיו היו סביב התורה, לימוד התורה, החזקת תורה עשיית צדקה וחסד בכל מובנים. ואף בהוראה, יש לדעת שמה שמצוי היום שמורי הוראה עונים בכל שעות היום, הוא דבר חדש, אולם לפני עשרות שנים **רבינו היה חד בדרא שהיה עונה ברוב שעות היום, בכל מקצועות התורה**, וגם זה כלול באהבת ישראל שהיתה בו, מידת אהבת ה' היתה באותה דרגה של אהבת ישראל דקב"ה ישראל ואורייתא חד הוא. וסיפר לי ידידי המקובל הגאון רבי עזרא דוויק שליט"א מלוס אנגלס בארה"ב, שלפני יותר משלושים שנה היו לו ספיקות וקושיות בתורת הנסתר במדינת אוסטרליה והפנה את כל ספקותיו לכמה רבנים גדולים בח"י, ולא קיבל תשובות ברורות ולכן החליט להפנות לרבינו את כל ספקותיו, והיה מקבל תשובות ברורות ובהירות תוך זמן קצר, ששימח את לבו, ומאז ראה את גודל חכמתו והשגתו בחכמת הנסתר.

ובודאי שמה שזכה מו"ר זצוק"ל לכל זה בנוסף למה שעסק בתורה לשמה כל ימי חייו היה **בזכות שבירך בתורה תחילה**, שכל מהותו היה שקוע בעומק פרד"ס התורה הקדושה, ולכן נוסף לכל מעלותיו הנשגבות של מו"ר בשמירת הלשון ובריחה ממחלוקות, וזהירות מופלגת בדיבור אמת ולא יכל לסבול את מידת השקר, עכ"ז **מה שבירך בתורה תחילה** היא המעלה העליונה בבחינת ואת עליית על כולנה, דבזה כלול הכל, מזה שקובעים את כל חיינו ע"פ התורה הקדושה, ממילא זוכים לאהבת חינום לאהוב את השני ללמוד וללמד ולקיים את כל התורה ומצוותיה בכל פרטיה ודקדוקיה, מתוך שמחה וישוב הדעת, ויה"ר שנזכה גם אנו למידה זו, ונראה במעלת חברינו ולא בחסרונם, ובזכות זה נזכה כולנו להיות כאיש אחד בלב אחד ולבנין בית מקדשנו ותפארתנו במהרה בימינו אמן.

עליה לתורה לנעשה בר מצוה בי' אב

הרב צבי רותן

קיי"ל (בשו"ע סי' תקס"ו ס"ו) דמי שאינו מתענה אינו יכול לעלות לתורה בתענית כיון שהקריאה הוי משום התענית וכל שאינו מתענה אינו מחויב בקריאה זו. והנה דנו האחרונים בטקן שהגדיל בעשירי באב (כהשנה תשע"ח) אם מחויב להתענות, והנידון בזה הוא האם עיקר הצום נקבע לתשעה באב והעשירי הוא רק בתורת תשלומין וממילא מי שלא היה בר חיובא ביום תשעה באב אינו מחויב בתשלומין, או דנימא דעקרוהו לתשיעי וקבעוהו בעשירי וממילא אף קטן שהגדיל ביום העשירי חייב להתענות.

ובאבני נזר סי' תכ"ג הביא ראייה דהוי בגדר תשלומין מהא דחזינן דנוהג בשבת אבילות בדברים שבצנעה וכדכתב הרמ"א (תקנ"ד סי"ט) ש"מ דלא עקרו ליום תשעה באב לגמרי. ולדבריו נמצא דקטן שהגדיל בעשירי אינו מחויב בתענית שהרי בעיקר החיוב ביום התשיעי הוא היה עדיין קטן. וראיתי בהליכות שלמה (דיני תענית פי"ג ה"ג) שכתב ג"כ דמסתבר שאין מחויב להתענות דנקטינן לעיקר דהוי בגדר תשלומין.

ועפ"ז נראה לדון בדבר החדש, דכיון שנתבאר דקטן שהגדיל בעשירי פטור מלהתענות ממילא גם לא יוכל לעלות לתורה ביום התענית, ואפילו אם הוא מתענה, דמ"מ מאחר שאינו מחויב בתענית הוא אינו שייך לתענית. ואין לומר דשפיר חשיב בכלל התענית מכיון שאף לקטן יש דיני חינוך, דכ"ז שייך דוקא לענין צום יום הכיפורים שהוא מדאורייתא אבל בתשעה באב אין על הקטן חיוב להתענות מדין חינוך.

אמנם היה מקום לדון ולומר דמ"מ אם קטן זה שהגדיל יקבל על עצמו להתענות יום העשירי שפיר יוכל לעלות לתורה דהא לא גרע ממה שמצינו ד' בני אדם יחידים המתענים דיכולים לקרות בתורה במנחה בפרשת ויחל, וא"כ אם ירצה לעלות לתורה נאמר לו שיקבל על עצמו התענית מקודם לכן (כדין קטן המופלא לאיש). אך גם באופן זה לא יוכל לעלות לתורה אלא במנחה של עשירי באב דאז הקריאה הוי מדין התענית, אבל בשחרית שהקריאה היא מדין חובת היום, היינו מצד המועד של תשעה באב (וכמבואר בדברי רעק"א קמא תשו' כ"ד ובח"ס סי' קנ"ז), לזה לא יהני מה שיקבל התענית, ודו"ק.

אמנם כששאלתי הדבר קמיה שר התורה מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א (בתאריך כ"ח תמוז תשע"ח) אמר לי שקטן זה צריך לצום בעשירי באב וצריך ג"כ לעלות לתורה בעשירי באב.

לתרומות בכרטיס אשראי במכשיר "נדרים פלוס"

בספריית בית יוסף וכן בכל המכשירים בתפריט קופות נוספות: עומקא דפרשה או בטלפון: 03-76-3-0585 "נדרים פון" שלוחה 74 [ע"ד]

נושאי הגליונות הקרובים בס"ד

- ואתחנן - איסורים משום סכנה [עקב - לא יצא גליון]
- ראה - שבת ר"ח
- שופטים - משמרות כהונה
- כי תצא - מוצא שפתיך תשמור

ד"ת [עד 700 מילים] יתקבלו בצירוף שם מלא בדוא"ל: a740700@gmail.com עד יום שלישי בלילה בימי בין הזמנים אין שימוש בתיבה שבאוצה"ס

להנצחות ופרסום בגליון: 052-7678393

לקבלת הגליון בדוא"ל בקביעות: בכל ערש"ק, יש לשלוח בקשה לכתובת: a740700@gmail.com